

Bismillahirrahmanirrahim

Yüce Allah'a sonsuz hamd, Efendimiz'e binler salat, âl ve ashabına selam olsun

Hoşca bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen
Merdüm-i dâde-i ekvân olan âdemsin sen

Kendimizi dinlemenin vaktidir. İçimizden gelen sese kulak verelim, vicdanımıza, bedenimize, ruhumuza hakkını verelim. Çünkü "Her hak sahibine hakkını vermelisin" diye buyurur Efendimiz (s.a.v.)

Bedenin korunması, gelişmesi ve büyümesi için nasıl îâşe ve ibâte gerekiyorsa ruhun olgunlaşması için de ibadetler gereklidir. Varlıkların en şerefli olarak yaratılan insan bu payeye iradesini kullanarak sırat-ı müstakîmi tercih etmekle, emredileni yapmakla, nehyedileni terketmekle erişir.

Bir sene geldi geçti. Ruhumuzun ve bedenimizin arınması için bir fırsat olan Ramazan kapımızı çalmakta yine. Biz biliriz ki; oruç aç kalmak değildir. Maddî aleme uyumlu yaratılan insanın kendini melekût alemine de uyumlu hale getirebilmesi için verilen bir emirdir. Bir armağandır. Orucun özünü kavrayan ruh da beden de arınır. Huzur'a varmak için gerekli olan adımlardan birini atmış olur.

Evlerde, çarşı-pazarda görülen Ramazan hazırlığına, okurlarımıza dış kirası olsun diye biz de katıldık. Ramazan dosyamız oldukça bereketli ve renkli. Makale, söyleşi ve hatıralardan oluşan otuz dokuz yazı ile karşınızdayız. Orucun insanî ve ahlâkî boyutunu Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, psiko-sosyal boyutunu ise Doç. Dr. Kemal Sayar ele alıyor. Mekke'de, Açe'de, Avrupa'da Ramazan anlatımları Türkiye dışından tatlar sunuyor bizlere. Ahmet Turan Alkan o güzel üslûbuyla Ramazana dokunacak, gülümseyeceksiniz. "Huzur Dersleri", "Mustafa Şükrü Efendi", "Minyatürde Osmanlı Bayramı", "Osmanlı Döneminde Mukabeleye Verilen Ehemmiyet", "Ramazan Hatıraları", "Değişen Biz miyiz Ramazan-ı Şerîf mi?" tarih tüneline Ramazan yolculuğunda sizlere eşlik edecek. Ramazan'ın edebiyattaki yansımalarını Nurettin Albayrak ve Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan kaleme aldı. Kayahan, Murat Çelik, Mesut Uçakan, Necla Nazır, Hüseyin Bürge ve Yılmaz Bayat söyleşileri nefeslenmenize yardımcı olacak. "Ramazanda Sıkça Sorulan Sorular"ın yer aldığı yazımızın faydalı olacağından eminiz. "Kamerî Ay Başlangıçlarının Tesbiti", Ru'yet-i Hilâl Konusunda Birliği Sağlama Çalışmaları", "Ramazan Terimleri", "Diğer Dinlerde Oruç", "Peygamberimiz'in Ramazanı", "Eyüp Sultan'da Ramazan", "Kadınların Kalbine İndiğinde Ramazan", "Ramazanla Büyüme", "Asr-ı Saadette Bayram Mutluluğu", "Özgürlük İrade ve Teslimiyet" dosyamızın bazı yazıları.

Yayına hazırlık, tasarım ve baskı süreçlerinde katkısı bulunan herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

"Ya Rabbi, Receb ve Şabanı bizler için mübarek kıl ve bizi Ramazana eriştir!"

MİNYATÜRDE OSMANLI BAYRAMI

Hesna HARAL*

□ Yazılı kaynaklar Osmanlı kültüründe bayramların nasıl kutlandığına ilişkin ayrıntılı malumat verirler. Teşrifat Defterleri, bayramın devlet adamları arasında oruç ayı içerisindeki başlangıcı ve merasimin üst kademelerdeki devamına dair birçok ayrıntı sunar. Bu defterlerden gelen bilgiler daha çok kimlerin hangi sırayla geldiği, ne giydikleri, hangi sırayla bayramlaştıkları şeklindedir.¹ Bu defterlerdeki bilgilerde odak nokta, saray ve saray bürokratlarıdır. Saraydaki bayramlaşma töreninde yer almayan elçiler ve seyyahlara ait yazılı eserler ise, sultanın bayram namazına gitmesi esnasında Alay-ı Hümayûn'un tasviri ve halkın bayramı nasıl kutladığını anlatır.

Bayram kutlamalarını gösteren görsel kaynaklar söz konusu olduğunda minyatürleri, albüm resimlerini ve tabloları sayabiliriz. Tarih yazmalarının içindeki bu minyatürlerde konu ya Osmanlı sultanının sarayda bayramlaşması (muâyede) veya bayram namazı için selâtin camilerinden birine giden

Gerçekten de insanlığın en eski dönemlerinden itibaren oruç ibadeti hem bir ruhi arınma, hem de fertleri hayatın çeşitli aşamalarına ve belirli olaylara hazırlama yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alay-ı Hümayûn'dur. Saraydaki muayede sadece yöneticiler yer aldığından, Osmanlı halkının bayramını görmek için albüm resimlerine ve namaza giden alay sahnelerine bakmak icab eder.

Osmanlı minyatüründe saray erkânı ve sultanın bayramlaşması minyatürlerinin ilklerinden biri Şehinşahnâme II'de [TSMK, H. B. 200, y. 159b-160a] yer almaktadır². Çift sayfa halinde tasarlanan bu minyatür (Resim 1) XVI. yüzyıl Osmanlı kitap resminin büyük nakkaşı, sanatçı Osman'ın atölyesinin eseridir. Sol sayfanın merkezinde revaklı bir avlunun ortasında, kırmızı halı üzerinde oturan kişi Osmanlı sultanıdır. Tahtın önünde diz çökmüş

vaziyette etek öpen büyük kavuklu bir erkek görülür. Sağ sayfada minyatür çerçevesinin üst kısmında "Mübarek İd-i Ramazan'da Vezir-i Azam Osman Paşa erkân-ı saadetle" ifadesi Osmanlı sultanının huzuruna bayramlaşmak için gelen bürokratlar içindeki en yüksek rütbeliye işaret eder. Sultanın so-

lunda genç erkekler elleri önlerinde bağlanmış vaziyette beklemektedir. Diğer tarafta ise kırışmış sakalları ile yaşlı saray erkânı görülür.

Bahçedeki ağaçlar sultanla bayramlaşan kalabalığı doğal yolla iki kısma ayırmaktadır. En öndeki sırada yeniçeri başlıklarıyla genç ve yaşlı askerler bir düzen içerisinde yürür vaziyettedir. Onların arkasında yine kavuklu bir grup sıranın kendilerine gelmesini bekler. Sol tarafta gördüğümüz bu düzen karşı sayfada yerini müzisyenlerin hareketliliğine bırakmıştır. Adalet kulesi önünde sıralanan mehteran müzisyenlerinin her bir dizesi, farklı bir enstrüman çalmaktadır. Büyük kösler renk lekeleri itibarıyla resimdeki en

dikkat çekici öğelerdir. Nakkaş köse vuran müzisyenlerin kol hareketlerini çok canlı betimlemiştir. Daha sağda yerde küçük vurmaları onların arkasında üflemeliler kalabalık gruplar halindedir.

Minyatür, gerek bayramlaşmanın yapıldığı mekân, gerekse törene katılanların gösterilmesi açısından tarihî gerçeklerle örtüşmektedir. Osmanlı sarayında bayramlaşmanın arife gününden başladığı, öğle namazından sonra çavuşbaşı ve divan çavuşlarının Alay Meydanı olarak bilinen Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusundaki Kubbealtı'nda, padişahın makamı sayılan Adalet Köşkü'ne doğru saf tuttukları ve ikinci ezanından sonra dua ile bayramlaşmanın başladığı bilinmektedir. Padişah Hasoda önüne konan tahtına oturup Enderun erkânının kutlamalarını kabul etmektedir.³

Kapıdağlı Konstantin'in eseri olan bir minyatürde Osmanlı sarayının bayram tahtını görebiliriz. Bu minyatürde (Minyatür 2)⁵, III. Selim bayram tahtında oturmaktadır. İç oğlanları dahil sultanın yanında hiç kimse gösterilmemiştir. Yer yer taşlarla süslenmiş altın taht bir halı üzerinde resmedilmiştir. Tahtın önünde de sultanın ayaklarını uzatması için kadife kaplı kırmızı bir ayaklık yerleştirildiği görülmüştür. Osmanlı sultanlarının bu günlerde kullandığı taht, bayrama özeldir. Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen bu tahtın, saray değiştikten sonraki zamanlarda da kullanıldığı bilinir.⁴

Yaklaşık 1789 tarihli bu minyatürde (Resim 2), III. Selim bayram kıyafetleri içinde olmalıdır. Önden gümüş şeritlerle bezenmiş kırmızı kaftanının kolları ve yakası kürk kaplanmıştır. Büyük kavuğu üzerine yerleştirilmiş sorgucunun önü mücevherle süslüdür. Dizlerine dayadığı ellerinde, değerli taşlardan yüzükler vardır. Arka planda bulutlu

bir gökyüzü altında ağaçlar ve kuşlar görülür. Bulutların açıldığı noktada bir hilâl yer alır.

Osmanlı minyatüründe sultanın bayramlaşmasını gösteren başka bir minyatür, Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence [TSMK, R. 1296, y.5b] isimli eserde yer almaktadır. Buradaki sahenin ikonografik açıdan Resim 1 ile benzerlikler taşıdığı, farklı olanın kompozisyonun tek yaprak üzerine yerleştirilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu minyatürde de saray erkânı III.

Bayram kutlamalarını gösteren görsel kaynaklar söz konusu olduğunda minyatürleri, albüm resimlerini ve tabloları sayabiliriz. Tarih yazmalarının içindeki bu minyatürlerde konuya Osmanlı sultanının sarayda bayramlaşması (muâyede) veya bayram namazı için selâtin camilerinden birine giden Alay-ı Hümayûn'dur. Saraydaki muayedede sadece yöneticiler yer aldığından, Osmanlı halkının bayramını görmek için albüm resimlerine ve namaza giden alay sahnelerine bakmak icab eder.

Murad'ın etrafında tahtın her iki yanında sıralanmış merasimi izlemektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz her iki betimlemede de Osmanlı sultânı, Enderun mensupları ve yüksek dereceden görevliler tasvir edilmiştir. Saraydaki bu bayramlaşmada halk yer almadığından minyatürde de gösterilmemiştir. Sultanın bayramda halkla buluştuğu olay ise Alay-ı Hümayûn'un sokaklardan geçerek bayram namazına gitmesidir. Sanatçı Ahmed Nakşî'nin fırçasından çıkan Divân-ı Nâdirî'deki [TSMK, H. 889, y. 4a] minyatür (Resim 3), konusu farklı olmasına rağmen, belgeleyici değeri açısından önemlidir. Konu sultanın halkın içerisinde geçerek Cuma namazına gitmesidir. Bayram namazına sultanın iştirâki, Osmanlı hâkanlarının halkla buluştuğu, sefer, göç, türbe ziyareti ve Cuma namazı gibi sınırlı durumlardan birkaçıdır.⁶

Padişahın alayın ortasında yer aldığı, kadınlı erkekli halk gruplarının ve seyyahların ise padişahın çevresindeki kumaş setler önünde birikerek çok görkemli grubu izlemesi sadece Cuma namazında değil, bayram namazında da geçerli bir durumdur. Gördüğümüz kadarıyla Osmanlı minyatüründe sultanın alayının Cuma ve Bayram namazlarına katılması birbirine çok benzer şekilde resmedilir. Bu sahnenin (Resim 3) Cuma selamlığı mı yoksa Bayram namazına gidiş mi olduğunu belirten şey ise halkın elinde gördüğümüz kâğıt rulolardır. Cuma selamlıklarında halkın, bu şekilde arzu hallerini padişaha uzattıkları ve bunların görevliler tarafından toplandığı bilinir.⁷ Burada yapmak istediğimiz şey; sultanın hizmetkârlarının, ulemâ ve devlet erkânının ve tabi ki padişahın bayram namazı alaylarında halkla nasıl bir araya gelmiş olabileceğinin görsel belgesini sunmaktır.

Araştırmalarımızda Osmanlı minyatüründe halkın bayramı nasıl kutladığını gösteren saray nakkaşhanesinden çıkmış bir minyatüre rastlayamadık. Fakat gezginlerin seyahatnamelerinde ve bu gezginler için hazırlanmış albümlerde ve yazmalarda Osmanlı insanının bayram kutlamaları resmedilmiştir. Bu resimlerden ilki bir bayram gününde Tavukpazarı'nda halkı göstermektedir (Resim 4). Osmanlı betimleme tarzının çok dışında kalan bu resimde⁸ arkada Çemberlitaş'ın bir bölümü ve Atik Ali

Paşa Cami görülür. Dört ayak üzerine oturan ve üstü yine ahşap bir malzeme ile kapatılan çehar-tak diyebileceğimiz yapının içerisinde ip üstünde oynayan cambazları görmekteyiz. Etraftaki kalabalıktan birkaç kişi arkası izleyiciye dönük vaziyette biraz da rahat bir edayla bu olayı izlemektedir.

Çehar-tak'a asılı salıncağın üzerinde sallanan genç erkeğin ifadesi ilgiyi cambazlara yöneltiyor. Kalabalık içerisinde kimi çocuklu kimi çocuksuz tek veya gruplar halinde giden kadınlara rastlıyoruz. Koku satıcısı erkek kadınlara yönelmiştir. Yaşlı-genç bir çok Müslüman kadın yüzlerinde peçeleri ve üzerlerinde feraceleri ile bayram yerinde dolaşmaktadır. Şeffaf bir perde arkasında

Sonuç olarak Osmanlı nakkaşlarının fırçasından çıkmış minyatürlerde ve muhtemelen batılı bir sanatçının yaptığı albüm resimlerinde, Osmanlı kültüründe bayramın hem sarayda hem de sokakta nasıl kutlandığı betimlenmiştir. Bayramlaşma gibi tarihi bir olayın estetik normlarla sanat eserlerine yansımaları sadece belgeleyicilik açısından değil, hissettirdiği artistik lezzet bakımından da çok değerlidir.

Minyatür 4

bindikleri arabada kalabalığı izleyen başkaca kadınlar görmekteyiz. Kıyafetlerine ve kavuklarına bakarak toplumun farklı tabakalarından erkeklerin bu meydandan geçtiği ya da merakla ve olan biteni konuşarak yürüdüğünü görürüz. Resim başkentin çarşı alanlarından birinde çocuğu, kadını, yaşlısı, erkeği, genci ile bayramı sokakta nasıl geçirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Müslüman kadınların kamusal alanda salıncakta sallanması düşünülmemeyeceğinden, erkeklerin cambazları izleyerek veya sallanarak eğlenildiğini görürüz.

XVI. yüzyılda Fransız elçisi ile İstanbul'da bulunan Canaye, bayramda İstanbul'da hemen hemen her sokakta bir salıncak kurulduğunu, sallananların, sallayan gençlere birer akçe verdiğini söylemektedir. Öyle ki bu akçeye karşılık olarak eğlenenlere gülsuyu ve portakal çiçeği kokusunun ikram edildiğini belirtmektedir⁹. Resim 3'de genç bir erkeğin kadınlara koku satmak istediğini ve bayramda ana eğlencelerden birinin de salıncaklar ve ip cambazları olduğunu görmekteyiz.

Buraya aldığımız başka bir albüm resmi¹⁰ (Resim 5) bayramda salıncak ve dönme dolapta eğlenenleri göstermektedir. XVI. yüzyılda hazırlanan bayram eğlencesini betimleyen çift sayfa resmin sağında dört ayaklı ahşap bir

Minyatür 5

strüktüre bağlı salıncakta sallanan genç bir erkek ve bu yapıya bağlı tahta sıralar üzerinde sohbet edenler görülmektedir. Bu yapının üstü bir dokumayla örtülmüştür. Sonuç olarak Osmanlı nakkaşlarının fırçasından çıkmış minyatürlerde ve muhtemelen batılı bir sanatçının yaptığı albüm resimlerinde, Osmanlı kültüründe bayramın hem sarayda hem de sokakta nasıl kutlandığı betimlenmiştir. Bayramlaşma gibi tarihî bir olayın estetik normlarla sanat eserlerine yansımaları sadece belgeleyicilik açısından değil, hissettirdiği artistik lezzet bakımından da çok değerlidir. ■

D İ P N O T L A R

*İstanbul Müftülüğü, Arşiv

- 1) Zeynep Tarım Ertuğ, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri", Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul, 2006, s. 582.
- 2) Banu Mahir, Osmanlı Minyatür Sanatı, İstanbul, 2004, s. 116.
- 3) Zarif Orgun, "Kubbealtı ve Yapılan Merasim", Güzel Sanatlar Mecmuası, sayı 6, İstanbul, 1950, s. 102-103.
- 4) II. Abdülhamid'in Yıldız'daki muayedesini için Topkapı Sarayı'ndan getirilmiş, tören bittikten sonra ise araba ile tekrar yerine götürülmüştür. Zeynep Tarım Ertuğ, a.g.m, s. 583.
- 5) Banu Mahir, a.g.e. Resim 40.
- 6) Zeynep Tarım Ertuğ, "Minyatürler ve Tarihî Belge Özellikleri", Osmanlı, c. XI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 181.
- 7) Banu Mahir, a.g.e., s. 117.
- 8) Viyana Östereiche National Bibliothek Codex Vindobonandts 8266.
- 9) Metin And, XVI. yüzyılda İstanbul Kent, Saray, Gündelik Yaşam, 1994, s. 265.
- 10) Landes Bibliothek und Murkardsche Bibliothek, Kassel, 4. MS. Hist 31.